

Kis magyar legendárium és Szent István királynak intelmei.

Eredetiekből fordította. *Tormay Cecília*. Budapest, 1930.

A régi magyar írások felé közelítésnek éppen úgy megvan a maga stílusa, mint ahogy viszont azoknak is megvan a teljesen magukra valló időhangulata, amelyet magukból kisugároznak. Lehet feléjük indulni a tudós mély fogalmi tiszteletével, az esztétikus tapasztalati érzékenységének sokoldalú finomságával, szemléletkörének képzett gazdagságával és a költői érzéklés benyomásgyűjtő és élményavató átélésével. Különös, de mégis úgy van, minél messzebb esik a mi lelkivilágunk a régiség irodalmi tényeitől, minél összetettebbeknek látszunk mi és minél egyszerűbbeknek azok, annál jobban vágyódunk utánuk nemcsak az ellentét nagy vonzalmaival, hanem talán azért, mert azok valami nyugalmatadó enyhítéssel bírnak el bennünket. A régi irodalmi valóság ténye, tartalma, szinte személytelen tárgyiassága úgy hat, mint maga a szintézis. Nem oldotta fel, nem bontotta szét semmi szubjektív nyugtalanság, nem ért fel hozzá semmi kritikai élen edződött kételkedés. Az áhitat tisztelete reszket rajta. Ez a ténytisztelet irodalmi örökség marad egészen a romanticizmus koráig, amikor az író fogalmában megjelenik egy új jegy: a valóságtól önmagát függetlenítő teremtés elve. Ez az oka annak, hogy XIX. század elején, amikor kitör a régi és az új iskola küzdelme, egyik legizzóbb pont, amely körül — főleg a fordításoknál — a harc heve forr: az eredetiségnek és a valóságnak a kérdése. Ezért hangzik folyton: «... magához hasonlót kell az embernek fordítani... A Fordításnak az eredeti-írás hív és igaz másának kell lennie... Legyen tulajdonos a fordítás... A fordító az eredeti-írástól semmit el ne végyen.»

Lehet-e most már ezt a kegyeletes tényt áthozni minden veszteség nélkül a mi időnkbe? Vajjon miközben ez a régi anyag átvonul egy modern író lelki-ségén és ugyanakkor mindazon, amiből ez a lelkiség, mint korszerűség való, nem veszíti el értelemeinek archaikus hangulatát, ízét, illatát? Hiszen ha igaz, hogy: «Vagyon minden gondolatnak tulajdon színe, tulajdon árnyékozattya és tulajdon különös érdeme...» s ha továbbá nem kevésbé sok igazság van a mult századeleji nyelvésztika egy másik tanításában is: «A nagyon határozatlan, valamint nagyon testetlen kitételek nem születhetnek a lélekben s onnan a szívben azt a derülettel vegyített homályt, mely annyi bájjal bír az előadások némely nemeiben és a mely az érezve értett muzsikához inkább hasonlítható», akkor megérthetjük az ilyen régies tónusú fordításnak minden művészi igényét és érdemét abban az irányban, hogy «képezzen a hang». Szabó Károly lefordította a legendákat s az Intelmeknek is több fordítója akadt. De ha csak egy pillantással vetjük is össze mondjuk pld. a legendák fordítását, rögtön szembetűnik a kétféle fordítás elütő jellegének különbsége... «Kiknek halála miatt támadt szomorúságát az apa megmaradt fia, a szent természetű gyermek, Imre szeretetének vigasztalásával enyhíté, kit mint már egyetlen fiát oly igen szeretett s Krisztusnak és anyjának, Szűz Máriának naponként imádkozva ajánlott. Hogy ez őt túlélje, hogy országában öröködjék, teljes szívét-

ből óhajtotta.» (Legenda maior. Szabó Károly. Pest. 1865. 19. l.) Tormay Cecilia fordításában ez a rész így hangzik: «Kiknek halála miatt való szomorkodását az atya életben megmaradott, természet szerint szent indulatú Imre fiához való szerelmének vigasztalásával enyhítette. Ezt, mint immár egyetlent, nagy indulatával szeretve, mindennapi könyörgésekkel Krisztusnak és az ő szülő-anyjának, az örökké Szűznek ajánlotta. Minden fogadalmakkal kívánatos kívánta, hogy holta után megmaradjon és ő legyen, ki is országát örökség szerint bírja.» (36—37. l.) Szabó Károly historikus tisztelettel bánik a legendaszövegével, nála az archaizálás mondhatni filológiai cél. Tormay Cecilia esztétikai hatásokra bontja fel az egész szöveget. A mondat-formákat a nehéz és tömörített zsúfoltság alól felszabadítja és megkönnyíti, szinte a modern mondat egy gondolatú tartalmára szűkíti össze. De nagy finomsággal meghagyja a legjellemzőbb korelemeket: a kifejezés konkrét voltát, összetett terjengősségét, a szavak régies szabását és a mondat-szerkesztésnek úgyszólván csak halavány keretként szolgáló archaikus rendjét. Így az egész munka régies stílus-hangulatot, archaikus nyelvet, azaz művészi felfogásban felújított fordítást ad, amelyben a megértés és a visszaadás hűségét a művészi tudatosság hatja át, hímezi ki a maga elemeivel.

A fordítással többet kaptunk, mint egy irodalomtörténetileg ridegen lemérhető tény. A fordítás itt alkotást is jelent. Ez az a többlet, amely megadja a fordításnak mint munkának az értelmét. Az előszó-bevezető finom középkori lélek-képe, amely mintegy preludium az egész fordítás szelleméhez, a tanulságos tárgyi jegyzetek együttesen gondoskodnak róla, hogy sikerüljön nemcsak a legendák hangulati emlék-átélése, hanem a magyarság egyik legmélyebb idejének s a legendákban letűkröződő lelkének megfogása és megértése is. Így a fordítás azoknak az eszményeknek a szolgálata is egyúttal, amelyeket a magyarság önmagából nevelt ki s amelyekkel megérdemelte a történelem emlékeztetésének tiszteletét. Ebből a szempontból találóbb és nevelőbb gesztust aligha lehetett volna találni, mint amellyel Klebelsberg Kunó gróf, akinek köszönheti az ízléses munka megjelenését, a fordítást: «a magyar katolikus ifjúság lelki épülésére szeretettel felajánlotta».¹

Brisits Frigyes.

Ehrenburg : Jeanne szerelme. (Dante kiadás.) Ilja Ehrenburg regényével nem foglalkoznék, hacsak regény volna s nem lenne szimptoma is. Ezt a könyvet az orosz forradalom kuriózumszele söpörte el hozzánk (jogtalanul, mert sem Oroszországra nem jellemző sem a bolsevizmusra) s akár ezt a címet is viselhetné: Jeanne szerelme, vagy egy regényíró elzúllése. A műfaj egyik nagy teoretikusa írja, hogy az utóbbi években a jó és a rossz regények közt egyre hatalmasabb lesz a szakadék, a kevés jó élesen elválik a

sok rossztól. Jeanne szerelme arra a kérdésre válaszol nekem, hogy a közepes írók mért írnak rossz regényeket.

Alig tartok a harmincadik oldalnál s ezt a sztereotip kérdést jegyzem a könyv margójára: Mi van benne? Már mint hogy mi minden van benne. S ez az együgyű kérdés ott lebeg a következő négyszáz oldal felett is: egyre inkább az érdekel csak, hogy ugyan még mi minden van benne. Nem úgy nézem ezt a regényt, mint tortát, amely kellemesen csiklandozza az izelő kelyheimet, hanem mint egy

¹ Az említett erkölcsi és esztétikai, valamint művelődés- és irodalomtörténeti értékeknél fogva a legendák bizonyára valláskülönbségre való tekintet nélkül is számot tarthatnak különösen a középkori ifjúság figyelmére, melynek eddig csak kivonatossan volt alkalma megismerni a középkor e kedvelt olvasmányait.

tészta-receptet, amely úgy kezdődik, hogy végy egy rész cukrot, két rész lisztet, nyolc tojást, de keserűmandula, vaj és tunkmassza is szerepel benne.

Ebben a tortában hihetetlenül sok minden van. Először is színes háttér. Kezdődik a Krimben, a vörös-fehér polgárháború rémóráiban, átugrunk Páris akasztófavirág-negyedébe, kapsz egy kis éhező, majd egy kis lábadozó Moszkvát, látod Berlint a milliárdos gyufaskatulyák napjaiban s megszo-kott Monte-Carlotat sem kell nélkülözöd.

A színes háttér előtt színes emberek. Csakúgy hemzsegnek ebben a regényben a markáns alakok. Markáns magánnyomozók, markáns szélhámosok, markáns tüdőbetegek. Sötét, éles, feneketlen emberi figurák; Shakespeare és Dostojevszkij is csak kettőt hármat mert ilyet egy művébe rakni. Itt van belőlük harminc.

A pszichológiára sem panaszkodhatsz. Ha a sok markáns alak gátolja is egymást és a pszichológiai rendszerességet, van itt a pszichológiai szélesség helyett pszichológiai mélység. Egy cinikus regényíró (Anatole France) meghal s az agonia fölveti márvány álarca alól az utolsó légvételeiért küzdő vadállatot. A mindenre elszánt orosz kalandor, miután gyilkolt s mást fejeztek le helyette, megbolondul és minden bot koppánásában a maga járdára hulló, levágott fejének a koppanását hallja. Egy vakonszületett eszelős lány is szerepel; kitünő alkalom, hogy a vakság pszichológiáját is megkapjuk dióhéjban.

Van azonkívül a regényben cselekmény is. Több cselekmény már nem is igen fér meg négyszáz oldalon. A garázdálkodó fehér katonák megtámadják a Victor Hugóról ábrándozó francia úrilányt. Megjelenik fehér egyenruhában a régi ismerős; menti s néhány lapon belül kész a sírgärtartó szerelem. A megmentő fehér-

ről azonban kiderül, hogy áruhás bolsevista, aki sajnos, kénytelen a lány apját is lelőni, hogy megszerezzen egy fontos okiratot, amelyet a mindenre elszánt orosz kalandor a francia ügynök kezére játszott. Így kezdődik a regény. De nem kell megijednünk, az író bírja szusszal. Egy bestiális nagybácsi, akit meggyilkolnak, egy drágakő, amelyet a papagály lenyelt, az Akadémia nyolcszázezer frankja, amelyet a nagy író a bolsevistáknak adott és Jeanne égi szerelme, amely egy lebujszállóban válik még égibbé, de egyben emberibbé is, örült forgószélben kavarognak. Májbeteg kritikus légy, ha ez a forgószél el nem ragad. Nemcsak cselekmény van ebben a regényben, de feszültség és iram is. Használjuk a divatos, kétélű dicséretet: filmszerű.

Az író mindazonáltal nem filmíró, ő igazi irodalmias író. Szatirikus elme, amint azt előző művével, a Juan Jurenitovval, ezzel az elvadult Coignard abbéval is megmutatta. Ha egy kissé oldalt billented az ő detektív regényét, új fénytörést kap s kiderül, hogy maró társadalmi szatíra, a polgári rend paródiája. Milyen szellemesen figurázza ki például a polgári törvényhozást! A főtárgyalás a Karamozovok főtárgyalásával vetekedik, a két védőügyvéd nyilván egymás unokatestvére. Persze Ehrenburg nem szereti a bőbeszédűséget, de ép ezért élesebb, húsbavágóbb.

Ennek ellenére sem epezöld ez a regény. Sőt a swifti epe zöldje igen szerencsésen elegyedik benne a rügyfakadás zöldjével. Van ebben a regényben igen sok tiszta poézis, sőt talán az egész örült háttér csak arra való, hogy ez a tiszta poézis még tisztábban folyhassa körül a Luxembourgkertben egymás szívverését hallgató szerelmespárt, a rigó vége-hossza nincs, vidám füttye alatt.

Aztán persze világnézet is... A világnézettel ugyan némi baj volna,

egész az utolsó oldalig, ha Ehrenburg másik regénye s egy francia kiadó orosz irodalomtörténete fel nem világosítana. Az utolsó ötven oldalig attól kellett tartanom, hogy Jeanne ártatlanul halálraítélt bolsevistájáról kiderül, hogy nem ő a gyilkos, a két szerelmes hazamegy, Anatole France nyolcszáz ezer frankját beszolgáltatják a Propaganda Bizottságnak s mivel Andréj felesége (mert ez is van) úgysis beteg, boldog családot alapítanak. Ebben az esetben az író világnézete: kandirozott bolsevizmus.

Azonban Ehrenburg is érezte, hogy ez a megoldás egyáltalán nem illene sem az ő, sem a polgári társadalom természetéhez. Ezért minden várakozásunk ellenére mégis csak kivégezteti az ártatlan bolsevistát. Ez a regény egyetlen üde pontja. (Esztétikai s nem politikai szempontokról van szó!) Képzeljük el: Jeanne Berlinben odaadja magát az igazi gyilkosnak, csak hogy az Párisba kísérje a kedvesét megmenteni; Andréj tüdővésztes felesége is megérkezik Moszkvából s tollas kalapjával s keresetlen szavaival megkacagtatja a párisiakat; az eszelős vak lány is autóba vágja magát s az ügyészségre hajtat, csak hogy megmentse az elítéltet. S az elítéltnek mindezek ellenére lenyisszantják a fejét. Ady szokott egy bizonyos Duna menti országot Guignol-országocskának becézni. Nos ez a világ is egy Guignol-világ. Az Andréjek feje alá kerül s Jeanne szerelmét undok, nedves, enyves, pöffedt és vas kezek tépik, rángatják széjjel. A jónak pusztulnia kell. A költő világnézete ebben a stádiumban a legrokonszenvesebb még: nihilizmus, némi bolsevista ékezet-cserével.

Az utolsó tíz oldalon azonban kiderül, hogy Andréj és Jeanne a kivégzés ellenére is egymásé maradnak. Andréj az utolsó pillanatban is a kedvesére gondolt. Ezt a pillanatot a szerelem örökkévalósággá mélyíti. Jeanne

ezzel az örökkévalósággal tér vissza Moszkvába, ahol új életet kezd. A regény utolsó fejezetének ez lehetne a címe: a szerelem, mint transzcendens trambulin. A világnézet: szentimentális anarchizmus.

S most vessük fel újra a kérdést: Mért írnak a közepes írók rossz regényeket? Amiért Ilja Ehrenburg. Mert cinikusak. Nem a világgal szemben cinikusak, hanem a művészettel szemben. Cinikus ember írhat jót is, rosszat is. Cinikus művész csak rosszat írhat. Mert ha ez a Jeanne szerelme valóban rossz regény is, egész másképpen rossz, mint a hajdani szív-döglesztő regények. Azok a tehetségtelenség szent ártatlanságával voltak rosszak, csaknem megindítóan rosszak. Ez azonban álnokul, kiszámítottan rossz. Nem gúnyból írtuk meg, hogy mi minden van ebben a regényben. Mert magában az íróban csakugyan van meseszöví képzelet, emberalkotó erő, léleklátás, vágó gúny, sőt tiszta költőiség is. Egy nincs: művész-elszántság. Hogy képességeit igazi «mű» alkotásra használja fel. Nem hisz (és nem is hihet!) magában annyira, hogy vállalni merje azt az élet-kockázatot, amelyet egy igazi regény megírása jelent. Ehrenburg tudja, hogy a rossz regény a millióké, a jó regény azonban néhány száz emberé. Tud-e ő a százaknak írni? Ha hinné, akkor írna is. Azonban nem hiszi, legalább is nem biztos benne. És ír rosszat, kiszámítottan rosszat, olyan rosszat, amelyet csak az elzüllött regényíró tud.

Kedvem volna felsorolni a magyar Ehrenburgokat! *Németh László.*

Berda József: Öröm. Versek. Geniuskiadás, 1930. — Berda legújabb kötetének tisztábbak, derültebbek a színei s vonzóbb a világa, mint előző költeményeiben láttuk. Egyszerű élet boldog, eláradó pillanatait énekli: a templom áhitatát, a fiatalság rakoncátlanságait, a csavargás gyönyörűségét, a